

دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

(گرایش تعلیم و تربیت اسلامی)

عنوان:

بررسی نقش امید در تعلیم و تربیت اسلامی انسان از منظر قرآن و روایات و مقایسه آن با روان شناسی مثبت گرا

استاد راهنما:

دکتر سعید بهشتی

استاد مشاور:

دکتر احمد برجلی

استاد داور:

دکتر صدرالدین شریعتی

دانشجو:

مجید خاری آرانی

سال ۱۳۹۱

تقدیم به:

به تمام ره‌پویان علم و دانش

و به همسر مهربانم که همیشه پشتیبان و تکیه‌گاه محنتی‌هایم بود.

تقدیر و تشکر:

مراتب سپاس و قدردانی خود را از استاد فرهیخته راهبنا جناب آقای دکتر سعید بهشتی و اساتید گرامتقدیر مشاورم جناب آقای دکتر بر جعلی ابراز می‌نمایم که همواره باره‌بناهایی‌های ارزنده خود مرا مهربون لطف و مرحمت خود نمودند و از الطاف همیشگی آنان در تمام طول تحصیل و انجام این پژوهش برخوردار بودم. اساتیدی والا مقام که از کمک‌های ایشان ب‌خطبه‌خط در انجام این پژوهش برخوردار بوده و کام‌به‌کام باره‌بناهایی ایشان مسیر تحقیق را ایمن‌تر نمودم.

از ریاست محترم دانشگاه آقای دکتر شریعتی که زحمات داورانی پایان‌نامه را بر عهده گرفت کمال تشکر و سپاسگذاری را دارم. در انتها از کالکونان کتابخانه و واحد IT و آموزش دانشگاه، کلیه پرسنل محترم دانشگاه که ب‌نده را در انجام این امر یاری نموده‌اند کمال تشکر و امتنان را دارم.

چکیده

ضرورت امر امید، وضع نامطلوب امید در نظام های تربیتی جاری و نگاه به قرآن و روایات در قالب دستور العملی تربیتی، نگارنده را برآن داشت تا سؤالاتی را در این پایان نامه بررسی کند و پاسخ دهد

۱. مفهوم امید از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟ ۲. راه های ایجاد امید در انسان از دیدگاه قرآن و روایات چگونه است؟ ۳. نقش امید در تربیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟ ۴. مفهوم امید از دیدگاه روان شناسی مثبت گرا چیست؟ ۵. وجوه تشابه و تفاوت امید در تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و روایات با روان شناسی مثبت گرا چیست؟ در پاسخ به سؤال اول باید گفت: مفهوم امید در قرآن در واژگان رجاء، طمع، مُنی و امل و تعبیر گوناگون مانند احسان، انفاق، جهاد و ... قابل پیگیری است. بنابراین؛ به طور کلی امید را به امید مطلوب که مربوط به اموری است که در جهت رضای الهی و هماهنگی با واقعیت وجودی انسان است و امید نامطلوب که مربوط به اموری است که رضای الهی در آن لحاظ نمی گردد و حاصل وسوسه نفس و القائنات شیطان است، بیان کرد

در پاسخ سؤال دوم نیز پژوهشگر راه ایجاد امید در قرآن و روایات را در دو محور اعتقادی و رفتاری بررسی کرده که بعد اعتقادی شامل توحید، نبوت و معاد می باشد و بعد رفتاری شامل حوزه فردی و اجتماعی می گردد در پاسخ به سؤال سوم: نقش امید در تربیت انسان در حوزه های ارتباط با خود، دیگران و جهان شامل فعالیت هدفمند، آرامش، معرفی الگو، آینده نگری است. تعریف امید و مؤلفه های آن شامل هدف، مسیر و عامل و نظریه امید از مفهوم امید در روان شناسی مثبت گرا به شمار می روند، که در پاسخ به سؤال چهارم ذکر گردید. در نهایت به وجوه تشابه و تفاوت امید در تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و روایات با روان شناسی مثبت اشاره شده است

کلید واژه: امید، تعلیم و تربیت اسلامی، قرآن، روایات، روان شناسی مثبت گرا

فصل اول: کلیات تحقیق

۱ - مقدمه	۱
۱ - بیان مسأله	۴
۱ - اهمیت و ضرورت تحقیق	۳
۱ - اهداف تحقیق	۴
۱ - سؤالات تحقیق	۵
۱ - تعریف مفاهیم تحقیق	۶

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۲-۱ - مقدمه	۸
۲-۲ - مبانی نظری تحقیق	۸
۲-۲-۱ - امید نزد متفکران اسلامی	۸
۲-۲-۱-۱ - امید از دیدگاه امام محمد غزالی	۸
۲-۲-۱-۲ - امید از دیدگاه ملا محسن فیض کاشانی	۹
۲-۲-۱-۳ - امید از دیدگاه ملا احمد نراقی	۱۱
۲-۲-۱-۴ - امید از دیدگاه امام خمینی	۱۳
۲-۲-۱-۵ - امید از دیدگاه مطهری	۱۵
۲-۲-۲ - امید نزد متفکران غرب	۱۷
۲-۲-۱ - امید از دیدگاه توماس آکویناس	۱۷
۲-۲-۲ - امید از دیدگاه ریک اسنایدر	۱۹
۲-۲-۳ - امید از دیدگاه سلیگمن	۲۲

- ۲۳.....۳-۲-۲ درباره روان شناسی مثبت گرا.....
- ۲۵.....۱-۳-۲-۲ نظریه های مثبت گرایی.....
- ۲۷.....۴-۲ پیشینه تحقیق.....
- ۲۷.....۱-۴-۲ پایان نامه ها.....
- ۳۲.....۲-۴-۲ مقاله ها.....
- ۳۵.....۳-۴-۲ کتاب ها.....

فصل سوم: روش شناسی تحقیق

- ۳۹.....۱-۳ مقدمه.....
- ۳۹.....۲-۳ نوع تحقیق.....
- ۴۰.....۳-۳ روش تحقیق.....
- ۴۱.....۴-۳ روش ابزار گردآوری اطلاعات.....
- ۴۱.....۵-۳ روش تجزیه و تحلیل داده ها.....

فصل چهارم: یافته های تحقیق

- ۴۳.....۱-۴ مقدمه.....
- ۴۴.....۲-۴ سوال اول: مفهوم امید در قرآن و روایات چیست.....
- ۴۵.....۱-۲-۴ مفهوم رجاء.....
- ۴۹.....۲-۲-۴ مفهوم طمع.....
- ۵۲.....۳-۲-۴ مفهوم منی.....
- ۵۴.....۴-۲-۴ مفهوم امل.....
- ۵۵.....۵-۲-۴ مفهوم رغبت.....
- ۵۸.....۳-۴ سؤال دوم: راه های ایجاد امید در انسان از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟.....
- ۵۹.....۱-۳-۴ راه های اعتقادی قرآن جهت ایجاد امید.....
- ۵۹.....۱-۱-۳-۴ اعتقاد به توحید و تأثیر آن در ایجاد امید.....

- ۶۱.....۱-۱-۱-۳-۴ ایمان به خدا
- ۶۳.....۲-۱-۱-۳-۴ رحمت خدا
- ۶۴.....۳-۱-۱-۳-۴ لقای خدا
- ۶۶.....۲-۱-۳-۴ اعتقاد به معاد و تأثیر آن در ایجاد امید
- ۶۷.....۱-۲-۱-۳-۴ امید به زندگانی جاودان در جوار خداوند و پرتو شهادت
- ۶۸.....۲-۲-۱-۳-۴ اعتقاد به شفاعت
- ۷۱.....۳-۱-۳-۴ اعتقاد به نبوت و تأثیر آن در ایجاد امید
- ۷۱.....۱-۳-۱-۳-۴ انبیاء و اولیای الهی بهترین الگوی امید
- ۷۲.....۲-۳-۱-۳-۴ انتظار فرج و امید به آینده
- ۷۴.....۲-۳-۴ راه های رفتاری قرآن و روایات جهت ایجاد امید
- ۷۵.....۱-۲-۳-۴ راه های رفتاری قرآن و روایات در حوزه رفتار فردی جهت ایجاد امید
- ۷۵.....۱-۱-۲-۳-۴ دعا
- ۷۷.....۲-۱-۲-۳-۴ توبه
- ۸۰.....۳-۱-۲-۳-۴ هجرت و جهاد در راه خدا
- ۸۱.....۱-۲-۳-۴ راه های رفتاری قرآن و روایات در حوزه اجتماعی جهت ایجاد امید
- ۸۱.....۱-۱-۲-۳-۴ احسان
- ۸۳.....۴-۴ سؤال سوم: نقش امید در تربیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟
- ۸۳.....۱-۴-۴ جایگاه و نقش تربیتی امید در زندگی
- ۸۴.....۱-۱-۴-۴ فعالیت هدفمند
- ۸۶.....۲-۱-۴-۴ آرامش
- ۸۹.....۳-۱-۴-۴ معرفی الگو
- ۹۰.....۴-۱-۴-۴ آینده نگری
- ۹۲.....۵-۴ مفهوم امید در روان شناسی مثبت گرا چیست؟
- ۹۲.....۱-۵-۴ نظریه امید

- ۹۳.....۴-۵-۱-۱- مؤلفه های امید در نظریه امید.....
- ۹۵.....۴-۵-۲- فرضیه نظریه امید.....
- ۹۴-۶- سؤال پنجم: وجوه تشابه و تفاوت امید در تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و روایات با روان شناسی مثبت گرا چیست؟.....
- ۹۶.....۴-۶-۱- وجوه تشابه.....
- ۱۰۳.....۴-۶-۲- وجوه تفاوت.....

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه گیری

- ۱۰۸.....۵-۱- مقدمه.....
- ۱۰۸.....۵-۲- نتایج حاصل از بررسی سؤال اول: مفهوم امید در قرآن و روایات چیست؟.....
- ۱۰۸.....۵-۳- نتایج حاصل از بررسی سؤال دوم: راه هایی که قرآن و روایات جهت ایجاد امید در انسان به کار می گیرد چیست؟.....
- ۱۱۱.....۵-۴- نتایج حاصل از بررسی سؤال سوم: نقش امید در تربیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟.....
- ۱۱۲.....۵-۵- نتایج حاصل از بررسی سؤال چهارم: مفهوم امید در روان شناسی مثبت گرا چیست؟.....
- ۱۱۲.....۵-۶- نتایج حاصل از بررسی سؤال پنجم: وجوه تشابه و تفاوت امید در تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و روایات با روان شناسی مثبت گرا چیست؟.....
- ۱۱۳.....۵-۷- محدودیت های پژوهشی.....
- ۱۱۴.....۵-۸- پیشنهادها.....
- ۱۱۵.....۵-۷-۲- پیشنهاد های پژوهشی.....
- ۱۱۶..... منابع.....
- ۱۲۲..... چکیده انگلیسی.....

- جدول شماره ۱-۵ مفهوم امید در قرآن و روایات.....: ۱۱
- جدول شماره ۲-۵ راه هایی قرآن و روایات جهت ایجاد امید در انسان ۱۱۱
- جدول شماره ۳-۵ نقش امید در تربیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات.....: ۱۱۲
- جدول شماره ۴-۵ وجوه تشابه امید در دیدگاه روان شناسی مثبت گرا با قرآن و روایات.....: ۱۱۳
- جدول شماره ۵-۵ وجوه تفاوت امید در دیدگاه روان شناسی مثبت گرا و قرآن و روایات ۱۱۴

فصل اول

کلیات تحقیق

در عالم خلقت، انسان تفاوت کاری با سایر موجودات دارد. همه موجودات در حد کمال خود آفریده شده اند و بر اساس غریزه خود، در حد تکامل تعریف شده عمل می کنند اما انسان نیازمند تربیت است تا جایگاه والای خود در هستی، که همان خلیفه الهی است برسد. انسان با داشتن اسباب و ضرورت های تکوینی، مثل عقل و فطرت و غرایز که خداوند در اختیار او قرار داده است، نیازمند برنامه و قانون و تربیت و معلم و... است و خداوند پیامبر را برای ارائه راه و روش تعلیم و تربیت و تزکیه بشر گسیل داشته است، پس برای تکامل و اختیاری و وصول به کمال الهی، تعلیم و تربیت ضرورت دارد؛ بنابراین انسان برای رسیدن به این مرحله نیاز به پشتیبانی مادی و معنوی دارد. ایجاد فضای معنوی رابطه با خداوند و امید که یکی از مهمترین عوامل این رابطه است باعث وصول به کمال انسان می شود

"هرگز نزد بیمار رفتن آید تا او را به سلامتی و طول عمر امیدوار سازید؟ اگر چه ممکن است این امیدوار ساختن در قضای الهی مؤثر نباشد ولی بیمار را دلخوش می کند و باعث آرامش و تسکین او می شود" (مجلسی، ۱۳۶۷، ج ۸۱، ص ۲۲۵).

ادیان بزرگ امید را در کنار ایمان به خدا و امور خیریه سه رکن اساسی فضیلت های انسانی می دانند امید و محبت در دیدگاه بسیاری از مصلحان عصاره نیکی های زندگی اند. در اسلام بعنوان بزرگ ترین دین این مسأله مطرح می شود و در روایات اسلامی در هنگام بر شمردن اوصاف مومنین، آنها را متصف به صفاتی کردند از قبیل توکل و تسلیم و رضا و خوف و رجاء (امید) و امثال آن و البته کسی که متصف به آن صفات نباشد از اهل ایمان نخواهد بود (خمینی، ۱۳۸۰، ص ۹۸).

پشتیبانی معنوی از بیمارانی که رشته های امید آنها از درمان عادی قطع شده است می تواند امید به نجات را در آنان زنده کند. بنابراین، ایجاد فضای معنوی، رابطه با خداوند را تقویت می کند و بذر امید و آرامش را در عمق جان بیمار بارور می سازد. تعالیم اسلام از یک سو حفظ سلامتی را تکلیف دانسته و از سوی دیگر در صدد ایجاد انگیزش مثبت به بیماری و درد است که در سال گذشته به یکی از پرکاربردترین حیطه های این علم تبدیل شده است، از جمله مباحث جالب روان شناسی امید و امیدواری است.

کوشینگ (۱۹۹۱) در کتاب "اول قلب: زیست شناسی امید و قدرت شفا بخشی روح انسان" می نویسد: محققانی که بر روی مغز کار می کنند معتقدند، آنچه در بدن اتفاق می افتد می تواند بر مغز اثر بگذارد و آنچه در مغز روی می دهد، بر جسم تاثیر دارد امید و قصد و معنی صرفاً حالت های روحی نیستند، بلکه این امور ارتباط الکترو شیمیایی هم دارند که در فعالیت های دستگاه ایمنی بدن و هم ارگانیزم انسانی نقش مهمی ایفا می کنند (براتی، ۱۳۸۶). ساموئل گلدریچ می نویسد "امید بدون موضوع مرده است" بنابراین هر نوع امید باید در متن خود هدفی داشته باشد. البته این هدف باید ارزشمند باشد، یعنی ارزش فکر کردن و وقت گذاشتن را داشته باشد اگر اهداف آنقدر محدود و کوچک باشند که چندان انگیزه ای در افراد ایجاد نکنند هیچ امیدی بدست نمی آید (کوهساریان، ۱۳۸۷، ص ۳). یکی از حیطه هایی

که امید بیشترین تأثیر گذاری را بر آن دارد، حیطة سلامتی و رهایی از بیماریها یا کنترل آنهاست. با توجه به اظهارات فوق می توان با امیدوار ساختن بیمار نسبت به زندگی به وی توان بخشید، او را از افسردگی، ترس و اضطراب نجات داد، روحیه او را تقویت کرد و بهبودی او را سرعت بخشید. البته همه اطرافیان باید فضای امید بخ شی پیرامون او به وجود آورند ولی روان شناسی می تواند در این امر موثر باشد (همان).

پژوهش حاضر در ۵ فصل تدوین شده است. فصل اول پایان نامه که مشتمل بر طرح تحقیق می باشد، کلیات نامگذاری شده است. در این فصل محقق به بیان اهمیت و ضرورت، بیان مسأله، اهداف و سوالات تحقیق و تعریف اصطلاحات می پردازد.

به بیان دیگر خواننده در این فصل در می یابد که چرا محقق به این موضوع پرداخته است و اهمیت این تحقیق از نگاه نگارنده چه بوده است؟ همچنین مسأله اصلی که ذهن محقق را به خود واداشته و سوالات متعدد دیگری از آن ناشی شده چیست؟ اساساً این تحقیق به کجا (اهداف) برسد؟ و واژگان کلیدی بحث در این تحقیق به چه معنا مورد استفاده قرار گرفته است؟ خلاصه آنکه همچنان که بیان شد این فصل به ذکر کلیات می پردازد

۱-۲- بیان مسأله:

" انسان دارای قوای ظاهر و باطن است که با بکارگیری آنها شخصیت او شکل می گیرد؛ همچنین مخلوقی است که در انجام بعضی از امور توانا و در بعضی دیگر ضعیف است. هدف غایی او قرب الی الله و رضوان الهی می باشد. در واقع، انسان در مسیر حرکت از ضعف به کمال و برای رسیدن به هدف نهایی خود نیاز به تعلیم و تربیت الهی یا حیانی دارد. او در فرایند تعلیم و تربیت الهی با مسائل فراوان، متنوع، سخت و ناگوار روبرو می شود. توفیق در این راه نیازمند هدایت، فعالیت، صبر، توکل و امید است" (پاک سرشت، ۱۳۸۶، ص ۲).

از طرفی بر کسی پوشیده نیست که امید از ضروریات هر نظام تربیتی است. همه مربیان _ با هر مکتب و دیدگاه تربیتی _ در بکار گیری این مورد اتفاق نظر دارند. آنچه که مهم است روش و چگونگی اعمال این اصل است که روان شناسان و متفکران علم تربیت را به خود واداشته تا نظریات مختلفی را اظهار نمایند

به کارگیری امید در هر مکتب تربیتی از شناخت و دیدگاه آن مکتب نسبت به انسان و هدف تربیتی آن ناشی خواهد شد، به طور مثال اگر انسان را مقهور طبیعت و محیط اجتماعی او بدانیم و جنبه عینی انسان یعنی رفتار پردازیم، آن وقت امید بازتاب رسیدن به نتیجه در رفتار آدمی خواهد بود که غیر قطعی است در صورت تحقق به عنوان پیشبرنده آدمیان عمل خواهد کرد و اگر انسان را موجودی مشتمل بر ابعاد گوناگون شناختی، عاطفی و ... بدانیم، می توان با استفاده از روش های مختلف، وقوع رویداد های مثبت در آینده و در نتیجه سلامت روانی او را افزایش داد

به نظر می رسد آنچه در نظام تربیتی امروز دیده می شود به کار گیری روش های امید بر پایه روان شناسی مثبت گرا است. اکنون سوال این جاست که آیا این مکتب با تعلیم و تربیت اسلامی مشابه است یا مغایر؟ و آیا اساساً در تعلیم

و تربیت اسلامی با توجه به اهمیت موضوع روش‌هایی برای امید صحیح که انسان را به سر منزل مقصود برساند، ذکر شده است؟

بنابراین در این تحقیق نگارنده قصد دارد در گام نخست به بررسی و تبیین نقش امید در تربیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات بپردازد، زیرا که خداوند به عنوان عالم‌ترین موجودات، نسبت به انسان خود از امید در قرآن بهره‌جسته است و به فرستادگان خود این مورد را بیان داشته که باید در وجود آدمی بشارتی بوجود آورد که امید آفرین باشد و با کوشش این امید، او را آماده‌ی قبول زحمت کرد پیامبران هم در مقام مربی از این شیوه بسیار بهره‌گرفته‌اند، کوشش آنها همواره بر آن بوده است تا امید را در مخاطبان خود زنده کنند

"وَالِی مَدِیْنَةِ اَکْهَمُ شُعْبِیًّا فَقَالَ یَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْیَوْمَ الْاٰخِرَ" (عنکبوت: ۳۶)؛ و برادر اهل مدین را به سوی آنان فرستادیم. پس به آنان گفت: ای مردم، خدا را عبادت کنید و روز آخرت را امید برید (باقری، ۱۳۸۶، ص ۱۶۹).

سپس تعلیم و تربیت اسلامی را در این باره با روان‌شناسی مثبت‌گرا مقایسه نماید

بنابراین، امید نقش مهم و فوق‌العاده در جنبه‌های مختلف زندگی بر عهده دارد؛ یکی از این جنبه‌ها تعلیم و تربیت و رسیدن به کمال انسانی است. برای رسیدن به این منظور ابتدا آیات و روایات مرتبط با این موضوع مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس، از تفاسیر مختلف، راه‌های ایجاد امید مطرح شده در قرآن و روایات مورد بررسی و تبیین قرار خواهد گرفت و سپس به امید و عوامل آن در روان‌شناسی مثبت‌گرا پرداخته خواهد شد، بعد از آن وجوه تشابه و تفاوت این دو مکتب در حوزه امید بیان خواهد شد. بدین ترتیب هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش امید در تعلیم و تربیت اسلامی انسان از منظر قرآن و روایات و مقایسه آن با روان‌شناسی مثبت‌گرا می‌باشد

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق:

نکات زیر مبین اهمیت تحقیق حاضر است

۱. پایه و اساس بودن امید برای انسان: این مطلب هم مورد تأیید اسلام است و هم شواهد عینی و تجربی دارد؛ از دیدگاه اسلام در این زمینه، بدست می‌آید. برای نمونه، قرآن، از کسانی که امید به رحمت خداوند ندارند، به "گمراهان و ضالون" تعبیر کرده است (حجر: ۵۶) و حضرت سجاد(ع) می‌فرماید: "یأس انسان از نجات، از روی قنوط یعنی ناامیدی مطلق است که از گناهان کبیره است" (صحیفه سجادیه، دعای ۳۹، ص ۲۳۵).

تجربه هم نشان می‌دهد که انسان فاقد امید یا جوامعی که در آن امید نیست، از نظر تکامل و پیشرفت عقب مانده هستند. روشن است که یکی از ساز و کارهای انسان امید است. بنابراین؛ تحقیق درباره چنین موهبتی، اهمیّت ویژه‌ای خواهد داشت.

۲. برتری نقش امید در تربیت انسان بر سایر عوامل تربیت از قبیل خوف و مانند آن : امید را در تربیت انسان اگر نخواهیم پایه و اساس بدانیم ولی باید یکی از عوامل دخیل در تربیت انسانی بدانیم. امید باعث بوجود آمدن عواملی مانند شفاعت و توبه و انابه می گردد و از سویی دیگر باعث برانگیزنده شدن انسان به کار و فعالیت و تلاش می شود بطوری که رسول اکرم می فرماید:

"الْأَمَلُ رَحْمَةٌ لِّأُمَّتِي وَ لَوْ لَأَ الْإِمْلُ مَا رَضَعَتْ وَالِدَةٌ وَلَدَهَا وَ لَأَ غَرَّ سُ غَارِسُ شَجْرًا "؛ امید برای امت من مایه رحمت است و اگر امید نبود هیچ مادری فرزندش را شیر نمی داد و هیچ باغبانی درختی نمی کاشت (مجلسی، مکرر، ج ۷۴، ص ۱۷۵).

افزون بر این، در حوزه اعتقادی توحید، معاد و نبوت امید نقش داشته و خداوند در قرآن می فرماید: "مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ" (عنکبوت: ۵)؛ کسی که امید به لقاء الله (و رستاخیز) دارد (باید در اطاعت فرمان او فروگذار نکند) زیرا زمانی را که خدا تعیین کرده سرانجام فرا می رسد، و او شنوا و دانا است.

"لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا" (احزاب: ۲۱)؛ برای شما در زندگی رسول خدا سرمشق نیکویی بود، برای آنها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند، و خدا را بسیار یاد می کنند.

از این رو استفاده می شود که در مبانی دینی، امید نقش مهم، در تربیت انسان دارد.

۳. امید زمینه سازی، برای تربیت درست : دایره تربیت شامل شکوفایی تمام استعدادهای انسان است اما مسلم است که بدون توجه به حالت امید نه مربی توانایی انجام کار تربیتی را پیدا می کند و نه فرد مورد تربیت، تحقق چنین امری را قابل دسترسی می داند . از این نظر یکی از اساسی ترین عواملی که می تواند در موفقیت تربیتی نقش داشته باشد امید است . باید در فرد مورد تربیت حالتی به وجود آورد که عملی شدن تربیت را باور کند و به اصلاح خود امیدوار شود و گرنه تربیت معنا و مبانی عینی پیدا نمی کند

۴. مقایسه نظر اسلام با روان شناسی مثبت گرا درباره امید : یکی از عوامل بسیار مهم که در تحقیقات اخیر به آن توجه نشده است همین مقایسه نظر اسلام به عنوان یک دین جامع با روان شناسی مثبت گرا درباره امید است.

۵. برتری امید در قرآن و روایات: نقش اساسی امید در شناخت اصول مسائل اعتقادی، مطلبی که هم در قرآن و هم در اخبار مورد تأیید قرار گرفته است. بیان قرآن در مورد امید به رحمت خدا، امید به شفاعت در روز معاد، ناامید نشدن گمراهان و ضالون از رحمت خدا، دعوت به امید پسندیده و دوری از امیدهای کاذب، همگی بیانگر شأن و منزلت ویژه است که دین اسلام، برای امید قائل است . در این صورت، پژوهش درباره نقش امید در تربیت انسان اهمیت و ارزش خاصی دارد

۶. امید موضوع مشترک علم و دین: پژوهش ها در روان شناسی مثبت و سایر علوم مرتبط نشان داده اند افرادی که هیجانانگیز مثبت و خوش بینی بیشتر را تجربه کرده باشند، عمر طولانی تری خواهند داشت

همچنین افراد امیدوار و شادمان روابط اجتماعی قوی تری با دوستان، همسران، همسایگان و بستگان خود دارند.

از سویی دیگر پیشرفت های سریع فناوری و اطلاع رسانی، علی رغم مزایایی فراوان، خلاهایی را برای انسان معاصر به وجود آورده است. موج فزاینده بدبینی و افسردگی، یاس و ناامیدی، پایین آمدن سن خودکشی، افزایش طلاق و بزهکاری و بسیاری از مشکلات روانی - اجتماعی دیگر، واقعیت های انکار ناپذیری هستند که نشان می دهند گویا شادی از جوامع بشری رخت بر بسته است. در چنین موقعیت هایی آموزش مهارت های اساسی زندگی و مهارت های مثبت گرا برای انسان ها و بویژه نوجوانان و جوانان برای تقویت و افزایش ارتباط مثبت با خود، دیگران و زندگی و بالتبع افزایش عزت نفس، امید و موقعیت تحصیلی آنان بسیار مفید و سودمند می باشد.

بنابراین؛ از یک نگاه امید که از موضوعات روان شناسی مثبت گرا است سلامت جسمی و روانی را آن گونه که با انواع شاخص ها از جمله سلامت خود گزارشی، پاسخ مثبت به مداخلات پزشکی، سلامت ذهنی، خلق مثبت، نیرومندی ایمن شناختی، کنار آمدن موثر (ارزیابی مجدد، حل مساله، اجتناب از رویدادهای فشارزای زندگی، جستجوی حمایت اجتماعی) و رفتار ارتقا دهنده سلامت مشخص شده اند، پیش بینی می کند و از طرف دیگر باور به معاد، حتی در حد امید، اهرمی کار آمد در گرایش به عمل است و در تنظیم زندگی سالم و تصحیح رفتارها و باورهای انسان نقش مهم دارد. حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: "از کسانی مباش که بدون عمل شایسته، به آخرت امید دارند، و توبه را با آرزوهای دراز به تأخیر می اندازند."

۷. واپسین دلیلی که اهمیت پژوهش حاضر را بیان می کند، کمبود منابع پژوهشی لازم در جامعه ما در این زمینه است. از یک طرف پرورش امید یکی از ابعاد وجودی آدمی است و از سویی دیگر، اسلام اهمیت فوق العاده ای برای امید به شکل صحیح قایل است. این در حالی است که در منابع ما امید بیشتر تحت نفوذ عواملی مثل خوف قرار می گیرد

آنچه در نظام های تعلیم و تربیت موجود اتفاق می افتد بیشتر از آنکه از تعلیم و تربیت اسلامی ناشی شود از مکاتب و روان شناسی های گوناگون سرچشمه می گیرد و از آنجایی که معتقد هستیم تعلیم و تربیت اسلامی از وحی ناشی می شود بنابراین؛ پاسخ گوی تمام نیازهای انسان است. لذا در این تحقیق مقایسه وجوه تشابه و تفاوت مبانی امید در تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و روایات با روان شناسی مثبت گرا ضروری است.

۱-۴- اهداف تحقیق

الف) هدف اصلی

تبیین نقش امید در تربیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات و مقایسه آن با روان شناسی مثبت گرا

ب) اهداف فرعی

- ۰۱ بررسی مفهوم امید در قرآن و روایات
- ۰۲ بررسی راه های ایجاد امید در انسان از دیدگاه قرآن و روایات
- ۰۳ بررسی نقش امید در تربیت انسان از منظر قرآن و روایات
- ۰۴ بررسی مفهوم امید در روان شناسی مثبت گرا
- ۰۵ مقایسه وجوه تشابه و تفاوت امید در تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و روایات با روان شناسی مثبت

گرا

۱-۵- سوالات تحقیق:

سوال اصلی

نقش امید در تربیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات و مقایسه آن با روان شناسی مثبت گرا چگونه است ؟

سوالات فرعی

- ۰۱ مفهوم امید از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟
- ۰۲ راه های ایجاد امید در انسان از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟
- ۰۳ نقش امید در تربیت انسان از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟
- ۰۴ مفهوم امید از دیدگاه روان شناسی مثبت گرا چیست؟
- ۰۵ وجوه تشابه و تفاوت امید در تعلیم و تربیت از دیدگاه قرآن و روایات با روان شناسی مثبت گرا چیست؟

۱-۶- تعریف مفاهیم تحقیق:

امید:

در اصطلاح دل بستن به چیزی دلخواه که در آینده حاصل خواهد شد (قشیری، ترجمه فروزانفر، ۱۳۴۵، ص ۱۹۹).

احساس راحتی قلب در نتیجه انتظار تحقق امری که محبوب و خوشایند است؛ البته در صورتی که اکثر اسباب و

موجبات آن امر محبوب محقق باشد(فیض کاشانی، بی تا، ص ۲۸۵).

سازه ای شامل دو مؤلفه؛ یکی توانایی طراحی گذرگاههای مطلوب به رغم موانع موجود و دیگری کارگزار انگیزش برای استفاده از این گذرگاهها (کار۲۰۰۴، ترجمه شریفی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۱۸۱).

تعلیم و تربیت اسلامی:

هر گونه اقدام هدایت گرانه ای که به منظور ایجاد، ابقاء و اکمال استعدادهای ادراکی، میلی، ارادی و عملی و متربی در چهار حوزه ارتباط با خدا، ارتباط با خود، ارتباط با دیگران و ارتباط با جهان بر مبنای قرآن، سنت و عقل، به سوی هدف غایی قرب مطلق الهی انجام می شود (بهشتی، ۱۳۸۹، ص ۱۷).

قرآن:

" قرآن معروف است به کتاب آسمانی مسلمانان و معجزه خاتم پیامبران . شاید هیچ منبعی به اندازه خود قرآن به تعریف این کتاب آسمانی نپرداخته باشد: قرآن خود را بیان کننده هر چیزی می داند (نحل: ۸۹) و خود را کتاب تردید ناپذیر برای هدایت متقین بر می شمار (د بقره: ۲). این آیات و آیات فراوان دیگر که در توصیف و تعریف قرآن نازل شده است، می تواند زمینه مناسبی برای درک مفهوم حقیقی این کتاب آسمانی باشد با این وجود صاحب نظران دینی به بیان تعاریفی از قرآن اقدام نموده اند. از جمله اینکه گفته شده است:

از قرآن دو گونه تعریف می توان به دست داد . نخست تعریف ساده و عرضی که قرآن را کتاب مقدس و آسمانی و اسلام و وحی رالهی بر حضرت محمد (ص) می داند. دوم تعریف علمی که قرآن را وحی نام اعجاز آمیز الهی می داند که به زبان عربی، به عین الفاظ توسط فرشته امین وحی، جبرئیل، از جانب خداوند و از لوح محفوظ بر قلب و زبان پیامبر اسلام (ص)، هم اجمالاً یکباره و هم تفضیلاً در مدت بیست و سه سال نازل شده است.

این کتاب آسمانی که به سی جزء تقسیم گردیده است، شامل ۱۱۴ سوره و حدود ۶۲۰۰ آیه می باشد. " (شکری نیا، ص ۹، ۱۳۸۸).

روایات:

به معنی نقل کردن خبر یا حدیث یا سخن از کسی، بازگو کردن سخن کسی (عمید، ۱۳۶۹، ص ۷۱۲). احادیث معتبری که متعلق به چهارده معصوم (ع) می باشد (هادوی، ۱۳۶۵، ص ۲۵).

روان شناسی مثبت گرا:

به افزایش شادمانی، سلامت و مطالعه علمی در مورد نقش نیرومندی های شخصی و سامانه های اجتماعی مثبت در ارتقای سلامت بهینه تأکید دارد (کار، ۱۳۸۵، ص ۵). گابل و هایت (۲۰۰۵) آن را مطالعه شرایط و فرایندهای دخیل در شکوفایی کار کرد بهینه مردم، گروه ها و نهادها دانسته اند (نجفی، ۱۳۸۸، ص ۲۸).

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۲-۱- مقدمه

فصل دوم پایان نامه مشتمل بر مبانی نظری و پیشینه تحقیق می باشد. محقق در این مرحله از کار سعی دارد ضمن بیان مبانی نظری، تحقیقات انجام شده (کتاب، مقاله، پایان نامه، رساله) مرتبط با موضوع را احصا و بررسی کرده و بطور اجمالی گزارش دهد. این فصل حدود و ثغور کار را معین کرده و ضمن ج لوگیری از انجام کارهای تکراری به فراهم کردن ابعاد و زمینه های جدید برای تحقیق و تداوم و تکمیل و پیشبرد کار محققان قبلی و شکل گیری سوالات جدید کمک می کند. و بدین ترتیب مشخص می کند محقق در کجای تحقیق خود ایستاده است. نگارنده تلاش نموده تا با مراجعه به مراکز علمی، کتابخانه ها، پایگاه های اینترنتی، راه پیموده شده را نپیماید

۲-۲- مبانی نظری تحقیق

از آنجایی که ممکن است لفظی واحد معانی متفاوتی در ذهن افراد متبادر نماید، لذا به نظر می رسد قبل از پرداختن به مسایل اساسی تحقیق، شایسته است در آغاز به واژگان کلیدی بحث از نظر متفکرین اسلامی و غربی بپردازیم.

۲-۲-۱- امید نزد متفکران اسلامی

در دین اسلام در باره امید مطالب بسیاری بیان شده است. این عامل باعث شده تا اندیشمندان اسلامی در کتاب های خود بابتی به نام امید بازکنند و درباره آن به تفصیل توضیح دهند. که در این بخش سعی می شود، به بطور اجمال و به تفکیک، نظر این متفکران را بیان کنیم.

۲-۲-۱-۱- امید از دیدگاه امام محمد غزالی

غزالی با متمایز کردن امید از دیگر انفعالات نفسانی آن را تعریف می کند و آن را متمایز از "وجد"، "ذکر"، "آرزو" و "غرور" بیان می کند. غزالی امید را "حال" یعنی صفتی که در انسان ناپایدار است و دارای سه قسمت علم، حال، عمل می باشد تعریف کرده است. و می گوید: "رجاء جزء صفات ناپایدار است و به عبارتی رجاء "حال" می باشد. رجاء شامل سه جزء: علم، حال و عمل است؛ چنانکه علم، حال را ثمر می دهد و حال، اقتضای عمل می کند و رجاء اسمی برای این سه جزء است. بنابراین، امید با علم انسان به رحمت و فیض خداوند آغاز می گردد، از این رو، انسان به رحمت و بخشش خدا آگاه می شود؛ سپس حال در او ایجاد می گردد که اشتیاق و میل او به سوی خدا، افزایش می بخشد و همین حال درونی او، سبب عمل می شود. این عمل در جهت و سوی همان میل و اشتیاق ایجاد شده در اوست" (امامی، ۱۳۸۸، ص ۸۹).

غزالی امید را از "وجد" یعنی درک محبوب یا مکروهی در حال و "ذکر" یعنی درک محبوب یا مکروهی در گذشته متمایز می دهد و امید را مربوط به آینده می داند؛ چنانکه آن را "توقع" یا "انتظار" می نامد چون به آینده تعلق دارد.

از نظر غزالی "امید عامل و انگیزه حرکت انسان به سوی خداوند است؛ چنانکه اگر انسان امید به لذت دیدار جمال حق نداشته باشد راه های سخت و دشوار مسیر سیر و سلوک به سوی خدا را نمی پیماید" (غزالی، بی تا، ج ۴،